

suhozid

jadranski kulturni i ekonomski krajolik

Odabran Jadranski Krajolik

KAŽUNI KOD SV. FOŠKE

Kažuni obilježavaju krajolik južne Istre, posebice Vodnjanštine, i predstavljaju važan element nedavne zaštite tog prostora. Među tim, mahom nevelikim i osamljenim građevinama, ističe se ovaj impozantan sklop od ukupno tri kažuna u blizini Tinjana.

ZDENCI ZA JEGULJE

Ovi suhozidni zdenci su jedinstveni ribolovni alat kojim se služe težaci uz obale Vranskog jezera. Lovina su jegulje, fascinante životinje koje nakon prekoatlantskog putovanja od 9000 km, podzemnim vodotocima stižu i u najzabitije predjele našeg krša.

MASLINICI LUNA

Briga za ove dugovječne masline razlog je i prilagođenim oblicima suhozidnih ogradivanja. Zato su maslinici u okolini Luna na otoku Pagu čuveni kako po biološkoj i povijesnoj vrijednosti, tako i po svojem krajolazu.

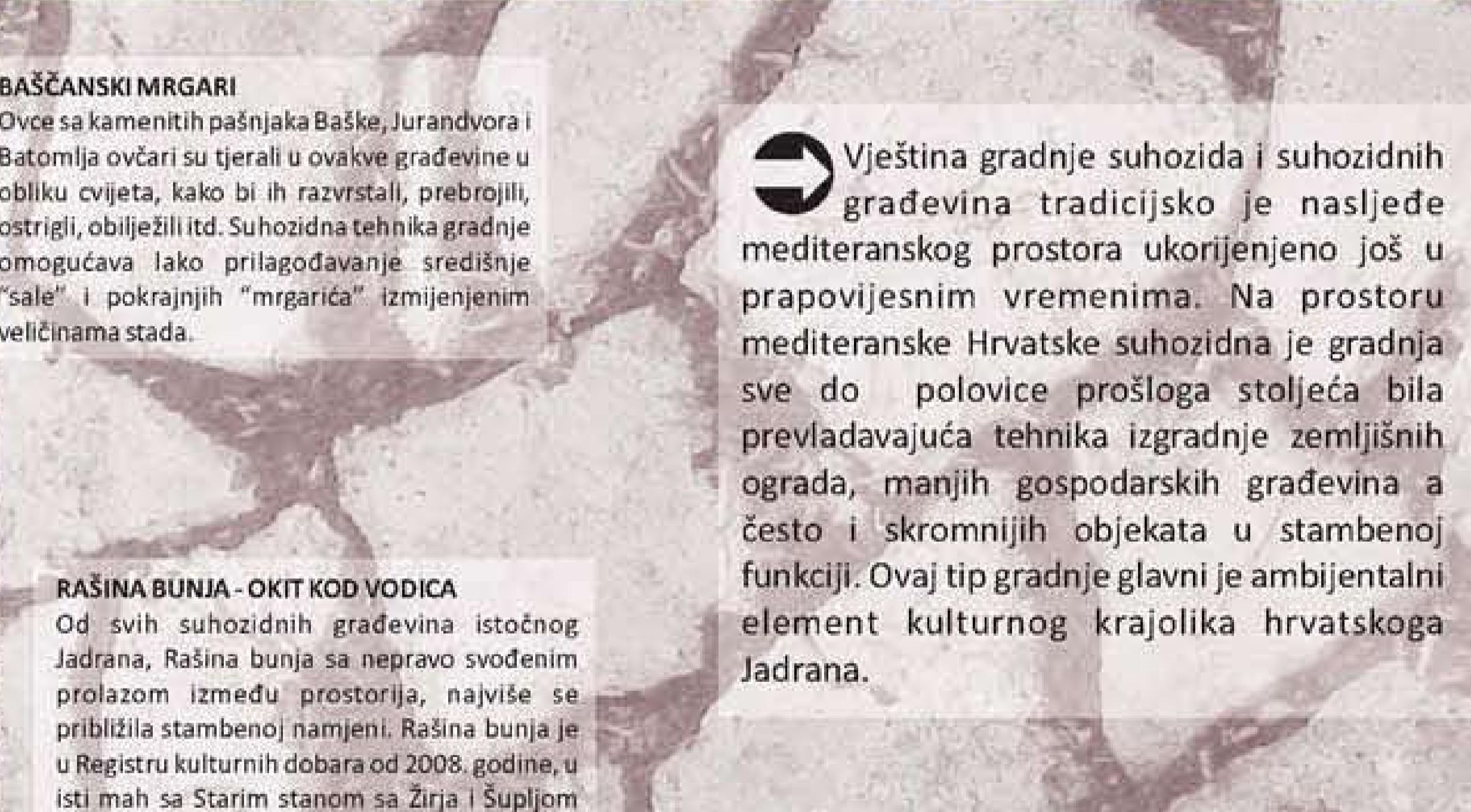
PRAPUTNIJARSKA TAKALA

Nad Bakarskim zaljevom, podno sela Praputnjak, prostiru se strme suhozidne terase Takala, na kojima su Praputnjari uzgajali vinovu lozu za Bakarsku vodicu. To je prvi hrvatski zaštićeni kulturni krajolik (1972.).

MOŠUNA Z ZJALON IZ BAŠČANSKEDRAGE

Ovaj primjerak ovalne građevine za blago, sa slamnatim pokrovom u kojem je otvor za provjetravanje i vlaženje stelje koja se tako brže pretvarala u gnojivo, posljednji je očuvani primjerak svoje vrste na svijetu.

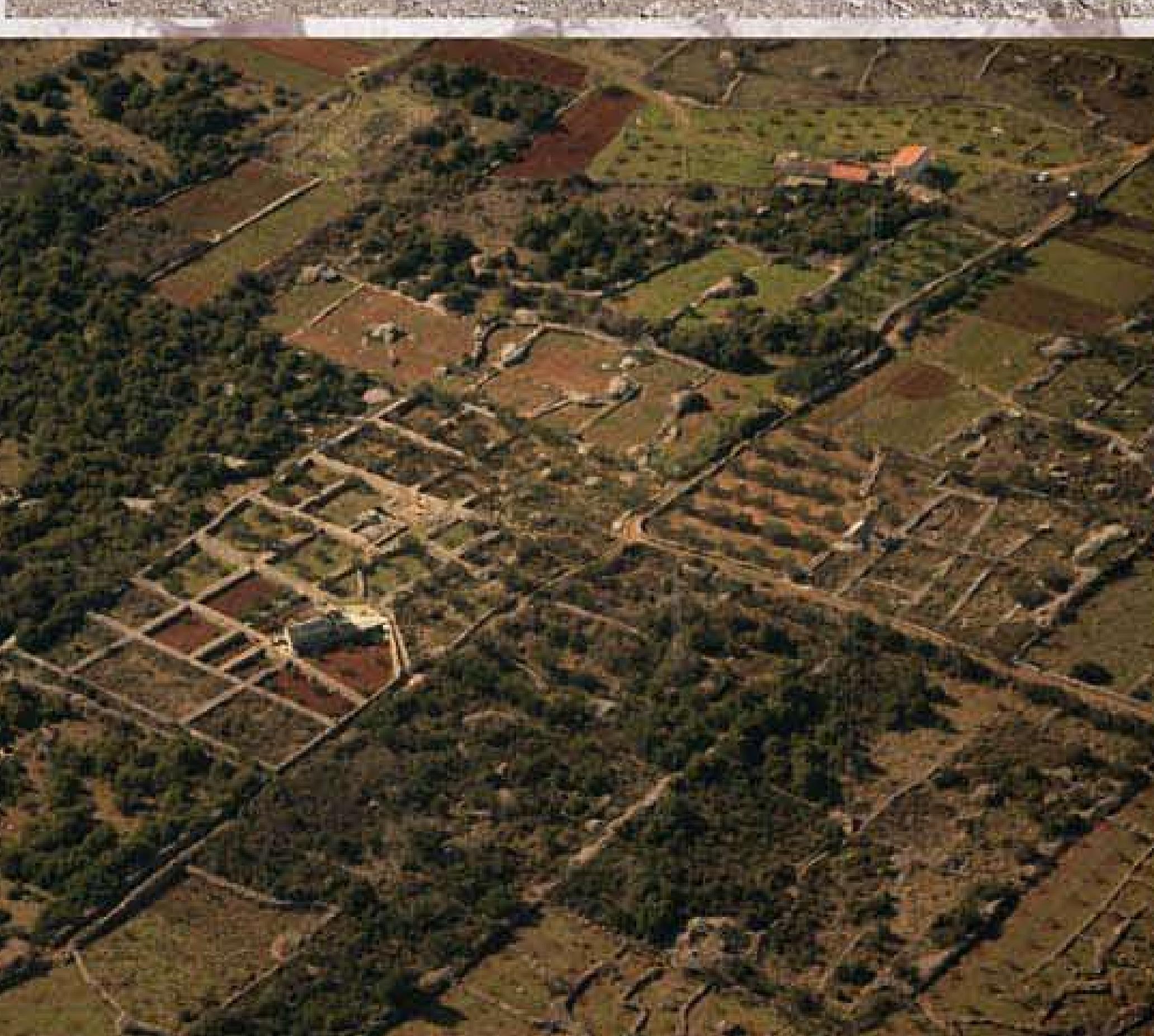

BASČANSKI MRGARI

Ovce sa kamenitih pašnjaka Baške, Jurandvora i Batomlja ovčari su tjerali u ovakve građevine u obliku cvijeta, kako bi ih razvrstali, prebrojili, ostrigli, obilježili itd. Suhozidna tehnika građnje omogućava lako prilagođavanje središnje "sale" i pokrajnjih "mrgarića" izmijenjenim veličinama stada.

FAROSKA HORA

Suhozidne međe u današnjem Starograjskom polju slijede raster antičke hore, prilagođavan u rimsko, srednjovjekovno i moderno doba. Horje kao kulturni krajolik u Popis svjetske baštine uvrštena 2008.

RAŠINA BUNJA - OKIT KOD VODICA

Od svih suhozidnih građevina istočnog Jadrana, Rašina bunja sa nepravom svođenim prolazom između prostorija, najviše se približila stambenoj namjeni. Rašina bunja je u Registru kulturnih dobara od 2008. godine, u isti mah sa Starim stanom sa Žirja i Šupljom gromilom iz Bilica kod Šibenika.

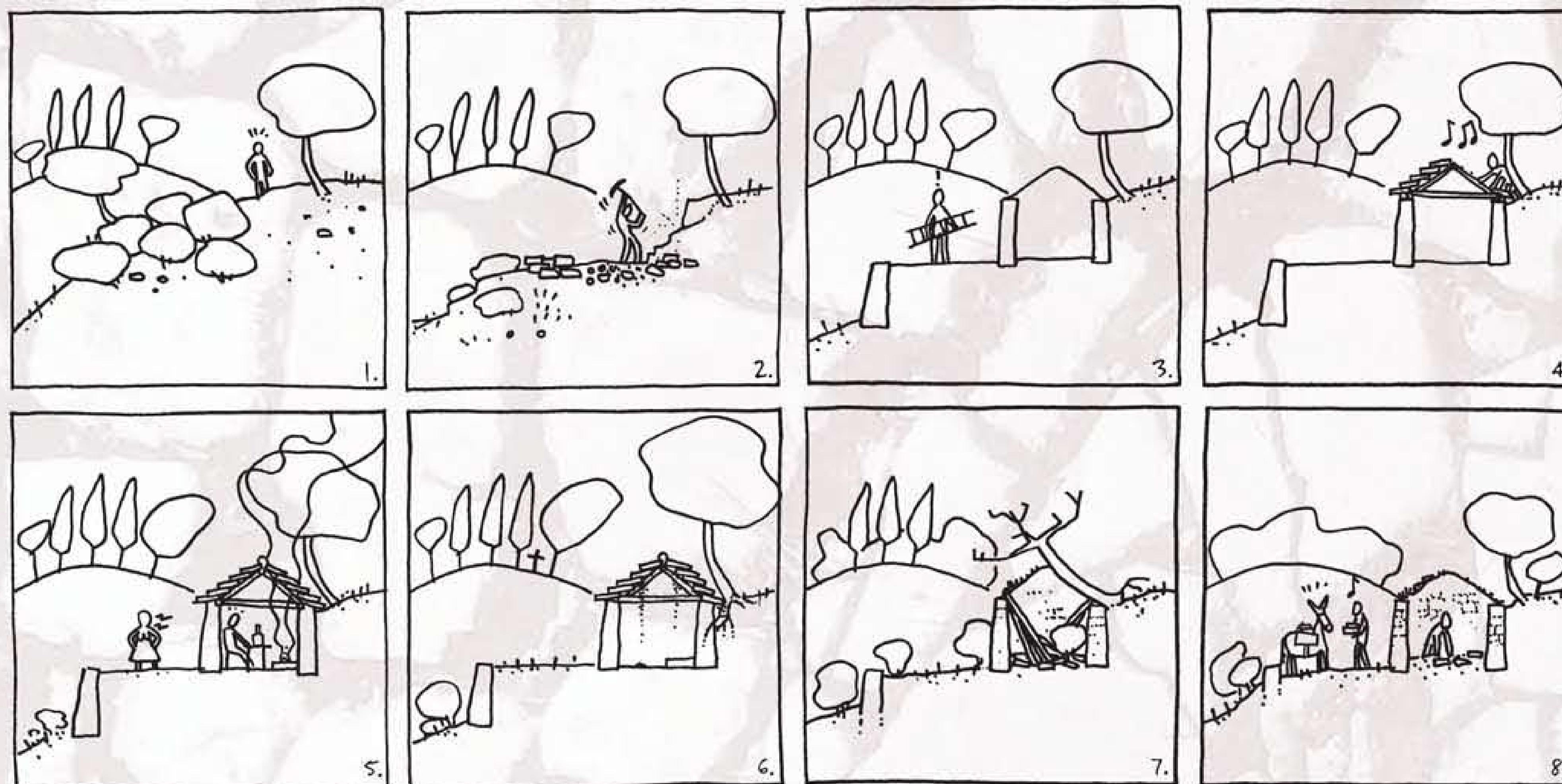

Vještina gradnje suhozida i suhozidnih građevina tradicijsko je naslijeđe mediteranskog prostora ukorijenjeno još u prapovijesnim vremenima. Na prostoru mediteranske Hrvatske suhozidna je gradnja sve do polovice prošloga stoljeća bila prevladavajuća tehnika izgradnje zemljanih ograda, manjih gospodarskih građevina a često i skromnijih objekata u stambenoj funkciji. Ovaj tip gradnje glavni je ambijentalni element kulturnog krajolika hrvatskoga Jadrana.

tradicijkska gradnja

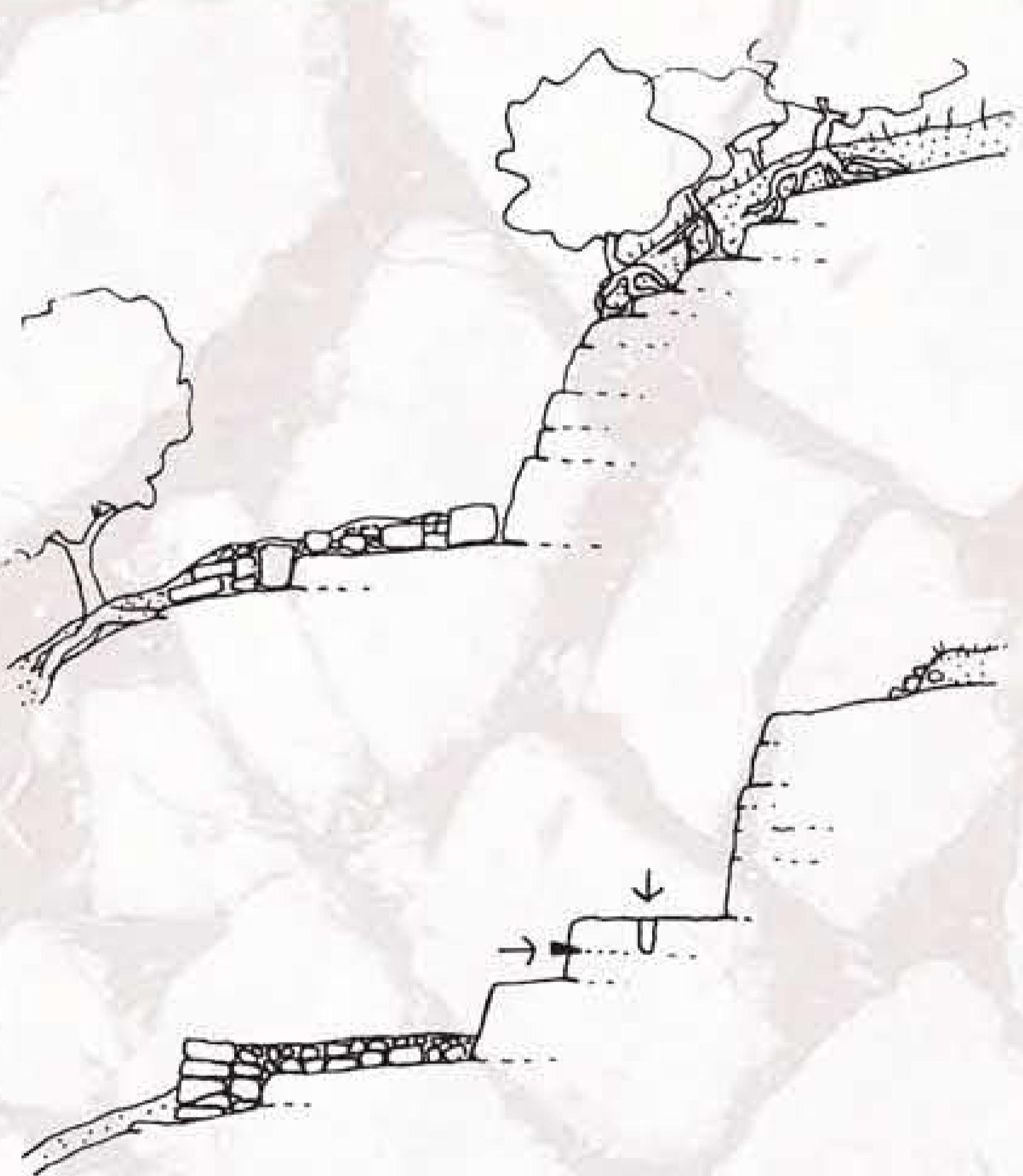
lokalna, biorazgradiva, reciklirajuća

biorazgradiva i reciklirajuća kuća

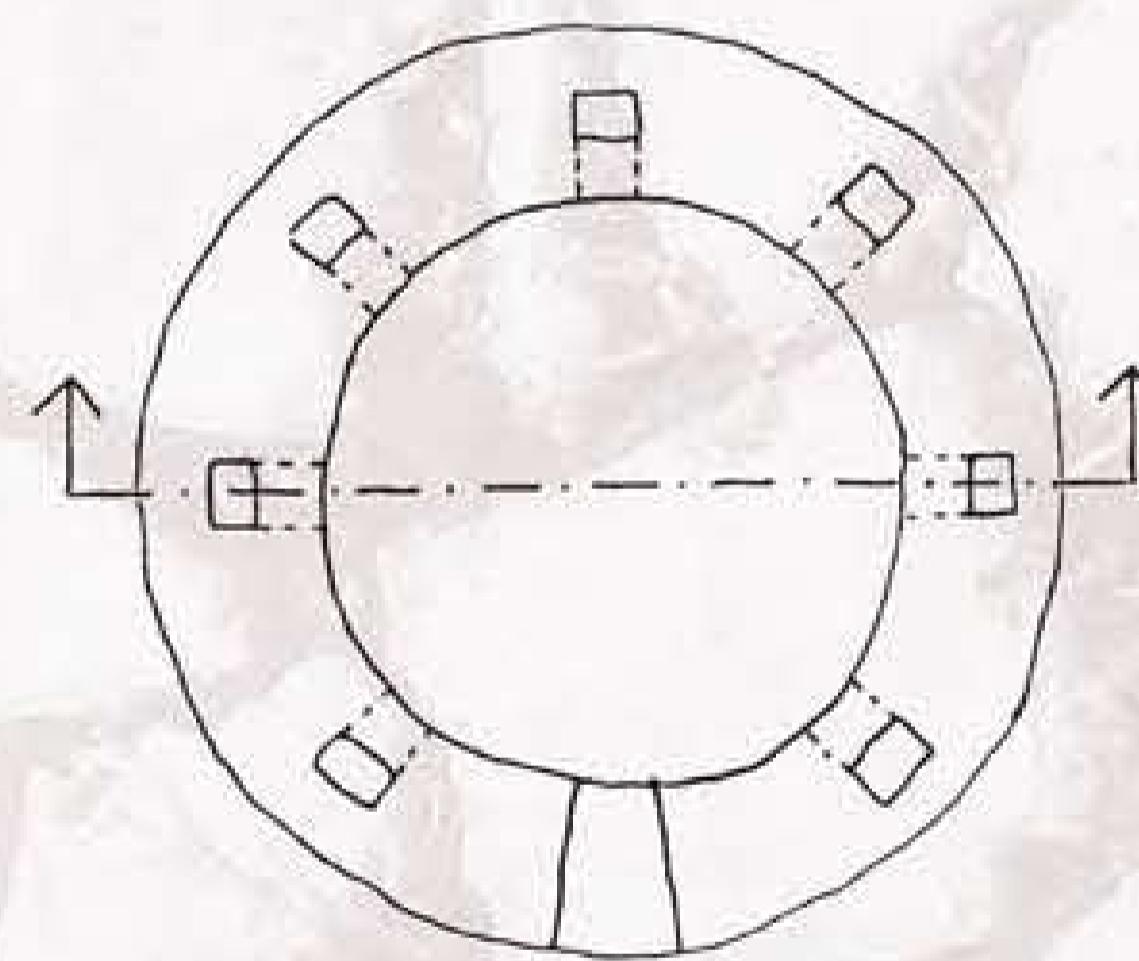
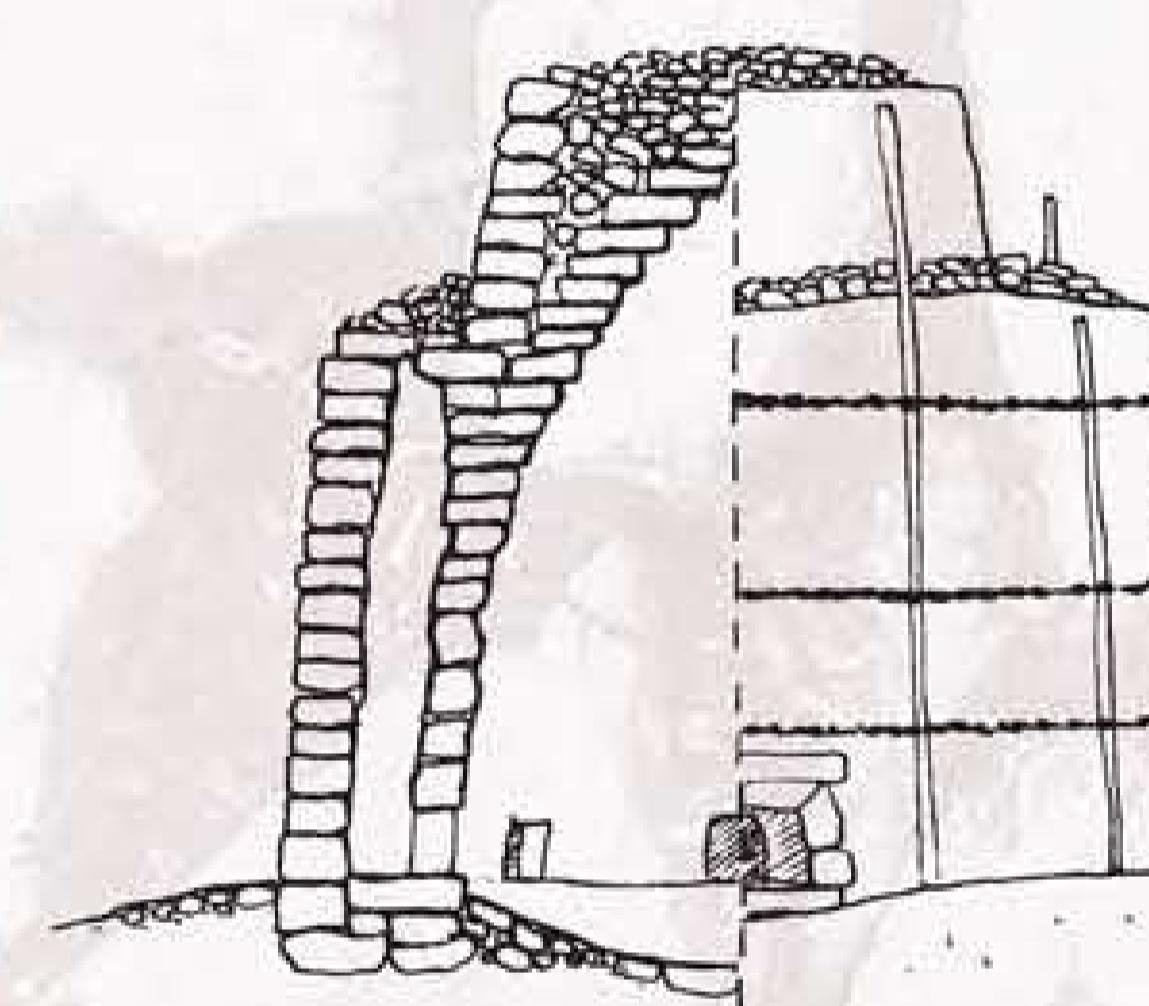
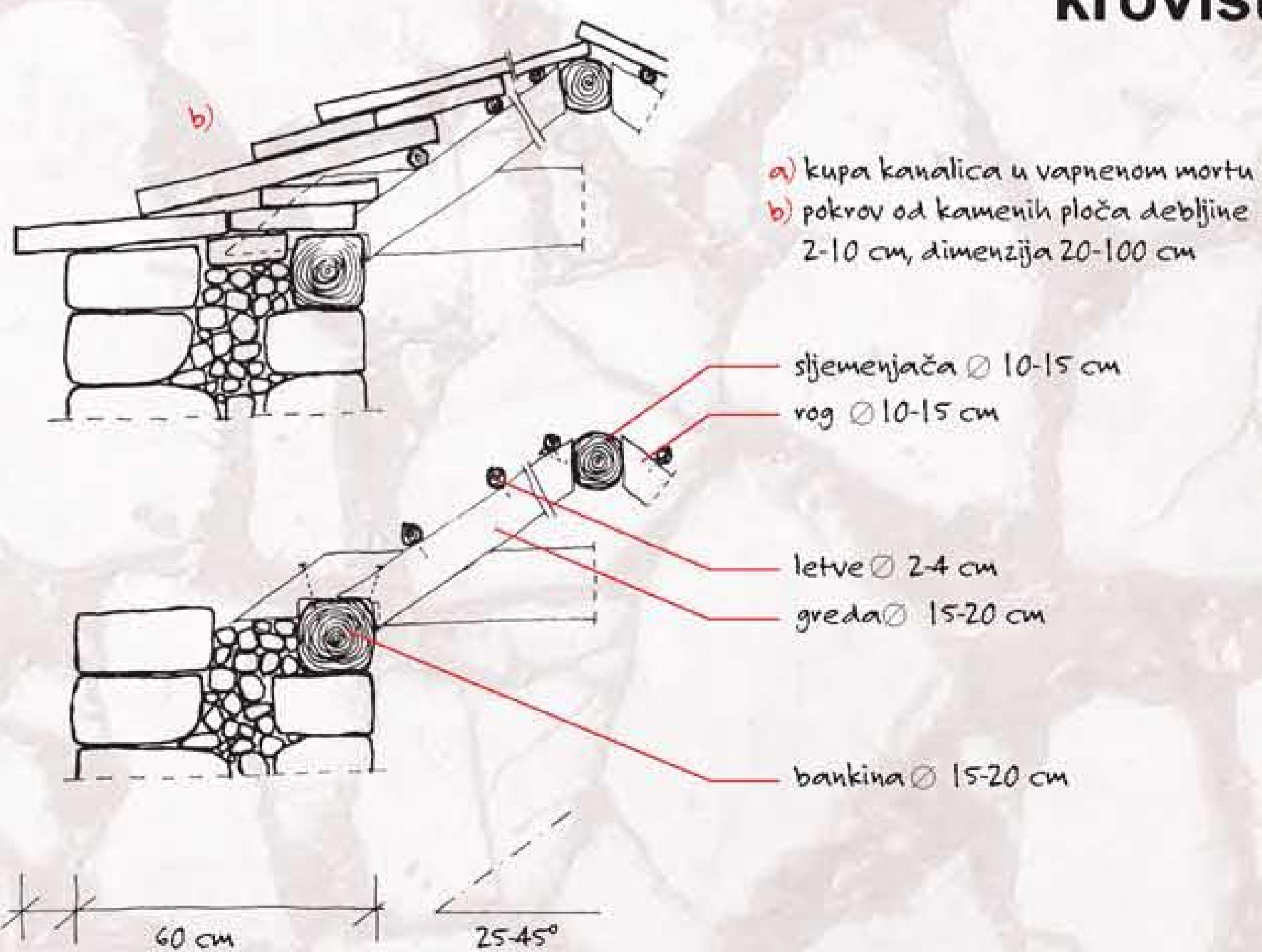
1. izbor lokacije, krčenje vegetacije
2. priprema terena i materijala za gradnju
3. zidanje zidova i lastavica
4. izrada krovišta
5. upotreba kuće – dim i čada impregniraju drvo protiv nametnika, truljenja i vatre
6. prestanak upotrebe kuće (loženja vatre) – nametnici se naseljavaju u drvene grede
7. nedugo nakon čovjeka, umire i kuća: krov propada, vegetacija počinje razarati zidove
8. biorazgradnja i reciklaža: ostaci kuće polako nestaju pod vegetacijom i atmosferilijama, a zbog mekanog veziva, kvalitetnije kamenje se skupa s pokrovom lako da ponovo (zlo)upotrijebiti

otvaranje kamenoloma i vađenje kamena

Na selu se u pravilu zidalo kamenom koji se izvadio čišćenjem i zaravnavanjem terena za gradnju. Naš krš uglavnom je građen od **vapnenca** i sličnih sedimentnih stijena. One ponekad dolaze u vrlo pravilnim i tankim slojevima, koji se dosta jednostavno daju odvajati. Tako se dobijaju kamene ploče za pokrivanje kuća, a tamo gdje pločastog kamena ima mnogo, njime se zidaju vrlo kvalitetni zidovi, oštrenih uglova i pravilnih, vodoravnih fuga.

detalji konstrukcije krovišta

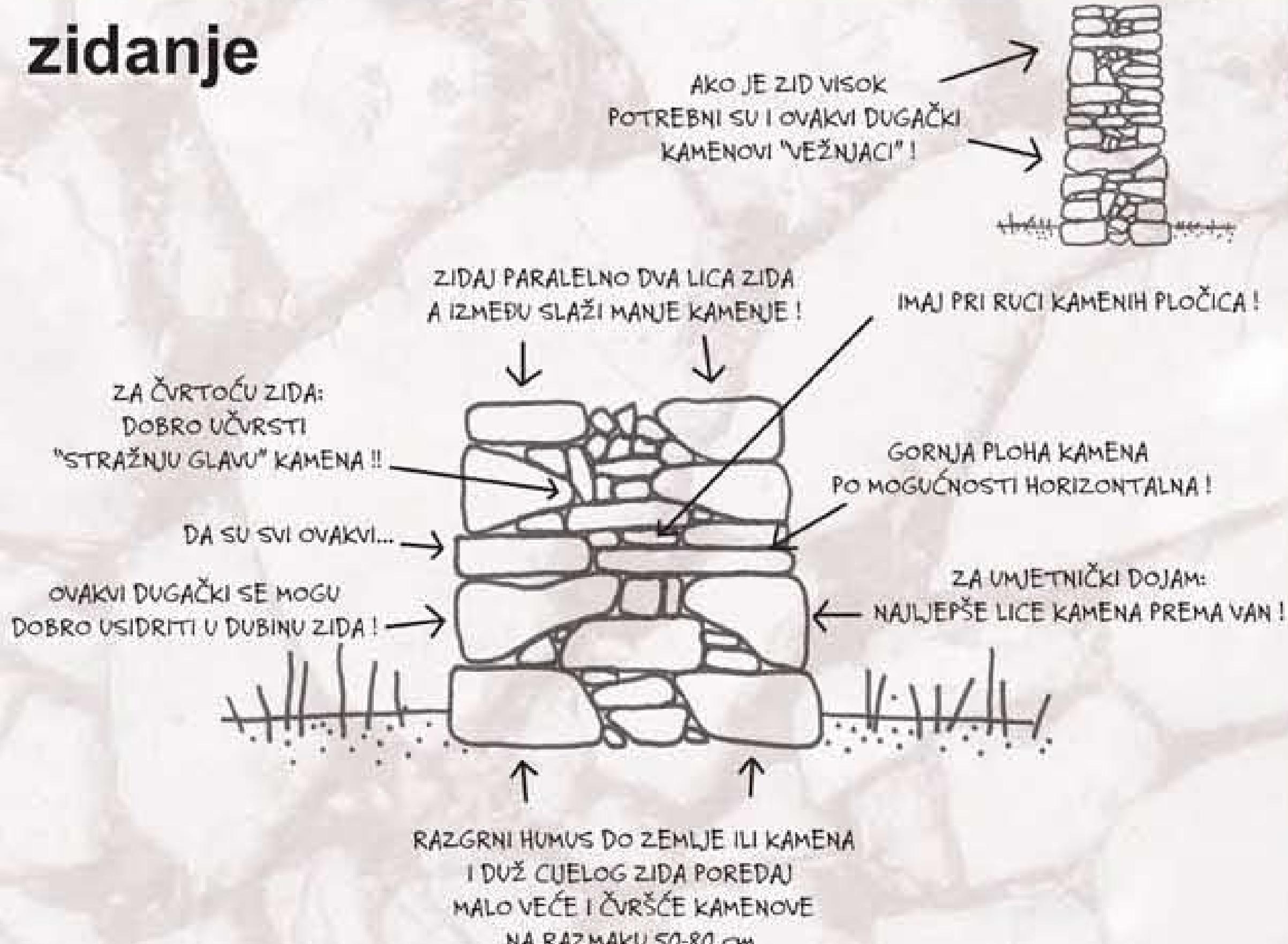
dobivanje vapna

Vapno je jedno od najstarijih veziva. Negašeno ili živo vapno (kalcijev oksid, CaO), dobija se pečenjem što čišćeg vapnenca. U predajnom graditeljstvu vapno se peče u blizini mesta gradnje, na način da se od vapnenca sazidaju objekti **japjenice** (vapnenice), unutar kojih se tijekom više dana loži vatra, dok boja kamena od bijele ne priđe u sivkasto-žutu u kemijskom procesu $\text{CaCO}_3 \gg (\text{temp. } 800-1300^\circ\text{C}) \gg \text{CaO} + \text{CO}_2$.

Prije upotrebe, vapno se oprezno gasi vodom. Pri gašenju vapna zbog topline koja se razvija nastaje burna reakcija kojom se dobiva gašeno vapno (kalcijev hidroksid) ili vapneno mlijeko: $\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} \gg \text{Ca}(\text{OH})_2 + \text{temp. } 150^\circ\text{C}$

Nakon ugradnje, gašeno vapno veže ugljik dioksid iz zraka i otpušta vodu, drugi produkt te reakcije je kalcij-karbonat, odnosno vapnenac, čime je ovaj alkemijski krug zatvoren: $\text{Ca}(\text{OH})_2 + \text{CO}_2 \gg \text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{O}$

zidanje

dragodid

obnova sela

Spomen na dva Dragodiđana na "onome svijetu": Igor Dmitrović Dimi i Andrija Suić prilikom večernjeg druženja.

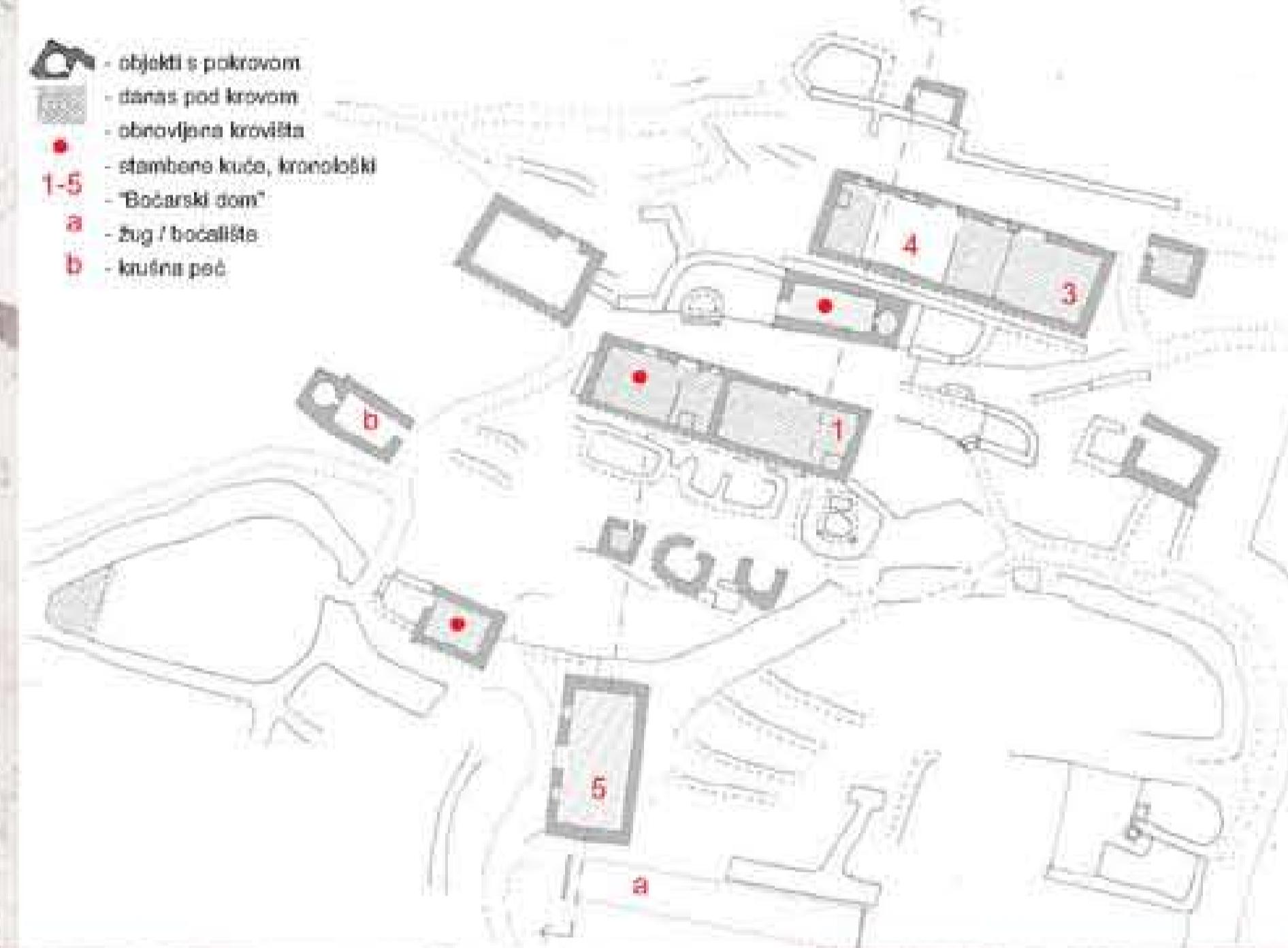
U jesen 2001. godine vršile su se pripreme za godišnju konvenciju Europskog udruženja studenata arhitekture (EASA) koja se iduće ljeto održavala na Visu. Jedna od radionica u sklopu konvencije trebala je sudionicima predstaviti i komadić naše povijesti gradnje u kamenu. Tražili smo prikladnu lokaciju svugdje po otoku, sve dok nas jednog jesenskog jutra novinarska legenda Zoran Franičević (1957.-2008.) nije odveo do napuštenog sela Dragodid na sjeverozapadnoj strani otoka i upoznao s njegovim čuvarom, bārbom Andrijom Suićem (1926.-2007). Tako smo uz fantastičnu lokaciju potpuno besplatno dobili učitelja i prijatelja.

Osim što je bio pravo vrelo znanja o tradicijskim građevinskim tehnikama, Andrija nas je naučio puno toga o zaboravljenoj svakodnevici samoodrživog otočkog života, od starih tehnika ribolova i vinogradarstva, pripreme hrane, do podneva na žugu (bočalištu) kao ponovo oživljenom središtu ovdašnjeg društvenog života. U razdoblju 2002. – 2006. u kroz EASA-in hrvatski ogrank organizirane su brojne radne akcije i radionice s temom narodnog graditeljstva u dalmatinskom kršu, kroz koje je prošlo oko 60 sudionika iz Hrvatske i svijeta. Naš je boravak u selu postajao sve više primjetan: uporabom samo lokalne borovine i kamenja kojeg smo iskopali vlastitim rukama podignuto je nekoliko srušenih krovova.

U sklopu projekta održivog korištenja naselja isto je elektrificirano vjetrenjačom i solarnom pločom.

S prolaskom godina više nismo bili studenti, neki su zasnovali obitelji, a neki su nas poput tragično i prerano zauvijek napustili. Ne želeteći da se naš trud i saznanja izgube, 2007. osnivamo udrugu „Dragodid“. Negdje u to doba napustio nas je i Barba Andrija, naš prvi mentor i osoba koja je u nama inspirirala pokret.

- objekti s pokrovom
- danas pod krovom
- obnovljena krovila
- 1-5 - stambeno kuće, kronološki
- a - žug / bočališta
- b - krušna peć

Plan Dragodida s ucrtanim obnovljenim objektima

Tovari Mali Gali i Blue Lady - okosnica opskrbe i transporta materijala u Dragodidu.

Krušna peć u funkciji

**KREATIVNO -
GRADITELJSKI
PROCES**
ili
Oprosti nam Barba!!

Ljeto 2004. Plan je sa bārbom uređiti jednu pomoćnu kućicu. Mi smo bili NKV, a on je sazidao sve ono iznad linije njegovih nogu u 1-2 dana.

Nehadana promjena scenarija: bārb mora zbez neke administrativne obaveze ostati u Komiži, pa sve tesarske radove trebamo raditi sami.

Nekako smo pričinili. U drugarskom duhu. Isto je dobro...

...ai onda smo pomaknitali. Sve ove grede pozabijali smo u jednom dahu, totalno ukrivo...

Nosilo nas je prekrasno vrijeme, sunce tramuntana početkom kolovoza.

Bez komentara...

I na kraju je jedan Barba morao kamenom popraviti. Što smo mi film pokvarili.....

Mračna vremena davne 2004. Sudilo se prijeko, a presuda je uvijek bila ista.

24

25

26

27

24

25

26

27

dragodi.org

 Recentni rad udruge 4 grada Dragodid zasnovan je na prepoznavanju praktične, kulturne i ekološke važnosti suhozidnih i drugih jednostavnih tradicijskih građevinskih tehnika, te potrebe da se ovo znanje očuva i prenese na novu generaciju praktikanata. U tu svrhu pokrenut je projekt dragodid.org.

Svoju publiku s jedne strane vidimo u stručnjacima i aktivistima koji se bave održivim graditeljstvom te zaštitom kulturne i krajobrazne baštine, a sa druge, u dijelu javnosti koji živi ili posjeduje nekretnine na krškim područjima te je zainteresiran za obnovu suhozidnih objekata te hortikulturnu i gospodarsku upotrebu suhozida.

Projekt se sastoji od praktičnih radionica suhozidne gradnje te širenja tako prikupljenih znanja i iskustava kroz elektronska i tiskana izdanja.

Radionice suhozidne gradnje u Dragodidu stalna su aktivnost udruge još od njezinih početaka. Od 2010 godine zahvaljujući gostoprimstvu Općine Mošćenička draga i Parka prirode Učka odvijaju se i na novom lokalitetu, napuštenom planinskom selištu Petrebišća. Cilj je radionica da se praktičnim radom na obnovi starina, pod vodstvom iskusnih majstora zidara, vrijedna lokalna znanja o tradicijskim graditeljskim tehnikama zabilježe i prenesu na novu generaciju entuzijasta i mladih stručnjaka.

Kao glavno sredstvo širenja i popularizacije ovako stečenih znanja te prikupljene literature, pokrenuli smo web stranicu www.dragodid.org - "Internetski portal o suhozidima". Kroz ovaj portal javnosti su dostupni sakupljeni materijali i poveznice na temu suhozidnog i drugog narodnog graditeljstva. Naša saznanja skupljena su u priručniku "**Mediteranska kamera kuća – tehničke gradnje i obnove**" kojeg je 2006. godine izdao Institut za turizam, a za skoru budućnost planiramo i nova papirnata izdanja. Naše publikacije nastojimo pisati popularnim i pristupačnim tonom ali zadržati i informativnost te izvornost koje ih čine korisnima i stručnjacima.

ŠA MISIJA JE JE VRAĆANJE KAMENA TAMO
GDJE PRIPADA:
U RUKE GRADITELJA I U KRAJOLIK!

Iljevo: Screenshot web portala o suhozidu www.dragodid.org. Uz novosti i osvrte na suhozidne i vezane teme, portal nudi i digitalni repozitorij stručnih i znanstvenih radova te medijskih materijala o suhozidu i tradicijskoj te održivoj gradnji općenito.

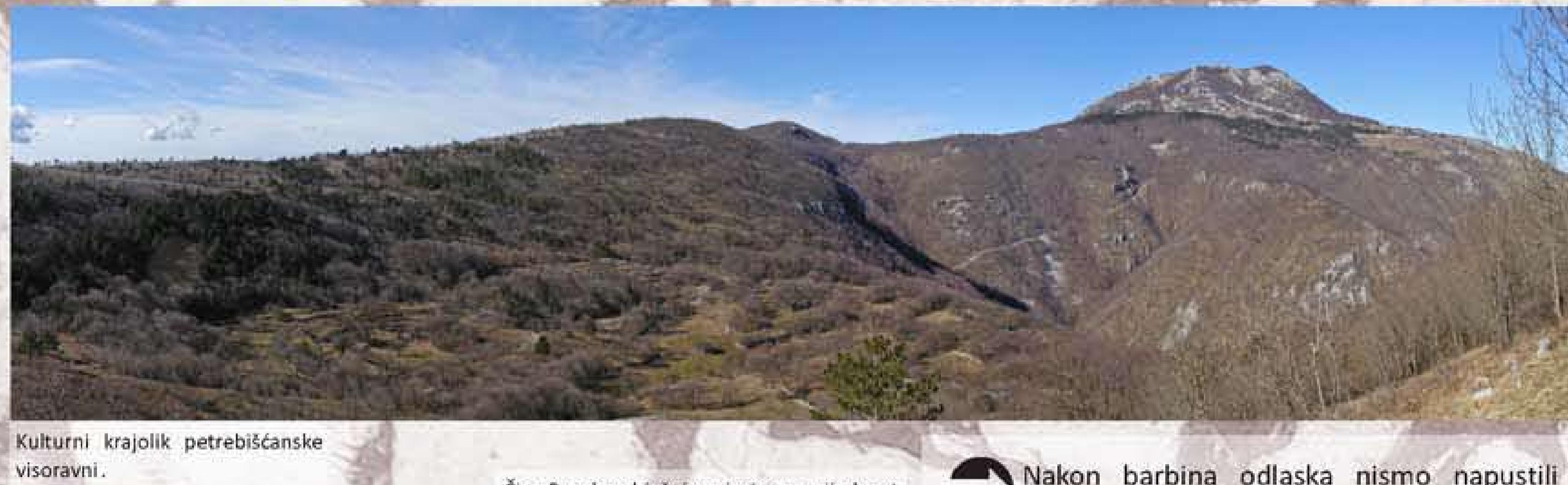
Gore: Stranice iz priručnika "Mediteranska kamenka kuća - tehnike gradnje i obnove" te "Mediteranska kamenka kuća - korištenje u skladu s okolišem" izdanih 2007. godine u suradnji sa Institutom za turizam.

desno, dolje: Dragodid nije jedina niti najznačajnija inicijativa na ovim prostorima koja se bavi očuvanjem suhozida. Od Kolanjana koji su realizirali spomenik vatrogascima stradalim na Kornatu, preko Branka Orbanica i vodnjanske akcije "Moj kažun" do brojnih drugih projekata u zemlji i inozemstvu, mnoge udruge i pojedinci doprinose ovoj neformalnoj suhozidnoj "sceni".

petrebišća 2010.

radionica suhozida

Kulturni krajolik petrebiščanske visoravni.

Šjor Branko objašnjava iznimnu vrijednost stare kestenove grede.

Nakon barbina odlaska nismo napustili Dragodid, ali se javila i želja da svoj rad prenesemo i na neki drugi krajolik koji će nam ponuditi nova znanja izazove i prijateljstva. Stjecajem povoljnih okolnosti našli smo ga na drugom kraju Jadrana, ponad Kvarnera, na padinama Učke.

Petrebišća su nekadašnje ljetno selište smješteno 700 m nad morem iznad Mošćeničke Drage, u pitomoj udolini između glavnog hrpta ove planine i manjeg vrha Peruna. Ljudi iz zaselaka u obližnjem kanjonu Potoške vale sezonski su boravili ovdje, prilikom stočarenja i radova u polju, a obitavali su u jednostavnim suhozidnim nastambama uz rub polja. Ljudske nastambe bile su pokrivenе kamenim pločama, dok su štale bile pokrivene sijenom - kao i u Dragodidu, građevinski materijal se uzimao iz neposrednog okoliša.

Dobivši podršku Općine Mošćenička Draga i Parka prirode Učka, krenuli smo u organizaciju najambicioznije radionice ikad. Mobilizirali smo studente i predavače sa tri zagrebačka studija: arhitekture, etnologije i krajobrazne arhitekture te isplanirali uz pomoć njih staviti jednu od urušenih kućica pod krov i dovesti je u funkciju planinarskog skloništa. Pošto kroz selo prolazi i Mitsko povjesna staza Trebišća-Perun, odlučili smo oživotvoriti land-art ideju akademskog kipara Ljube De Karine i sagraditi suhozidnu zmiju dugačku 25 metara, vezanu uz mitsku priču staze. Posredstvom lokalne Katedre čakavskog sabora dobili smo i novog mentora zidara: Šjor Branka Brubnjaka, čovjeka od velikog praktičnog znanja i strpljenja. Pobrinuli smo se i za teorijski dio nastave te osigurali dolazak niza istaknutih predavača da nam kažu nešto o različitim aspektima suhozidne problematike.

Na kraju smo u pravo šatorsko selo okupili preko 30 sudionika koji su naš veliki šabški šator svaku večer pretvorili u ludu krčmu u planini. No marljivo su i radili te smo usprkos brojnim neverama uspjeli realizirati sve planirane stavke radionice za koju se nadamo da će postati višegodišnja tradicija i dovesti do obnove i nove funkcije Petrebišća.

Općenarodna prehrana i ekonomat pod upravom vrijedne kuharice Dore

I Šjor Branku je trebalo malo da se prisjeti detalja vještine krovopokrivanja škriljama.

Na plakatima koji slijede pogledajte foto izložbu sastavljenu od radova sudionika radionice Petrebišća 2010.

Početno stanje kućice koju ćemo obnavljati.

Prvi sastanak sa studentima koji su se prijavili za radionicu Petrebišća 2010.

Predavanja o teoriji suhozidne i kamenoslobodilačke borbe odigravala su se u šabškom šatoru.

Rad na suhozidnoj zmiji u režiji akademskog kipara Ljube De Karine

petrebišća 2010.

radionica suhozida

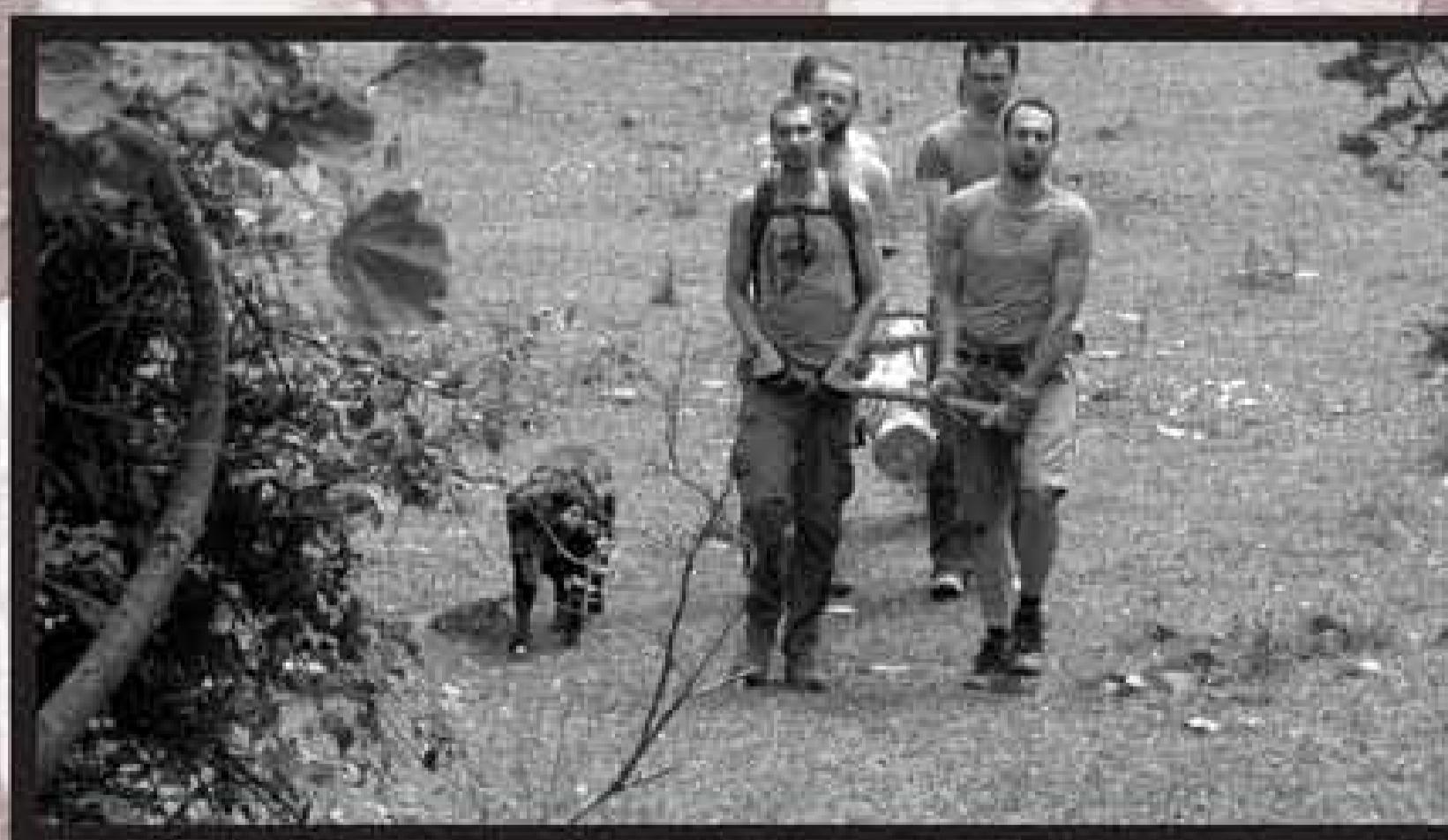
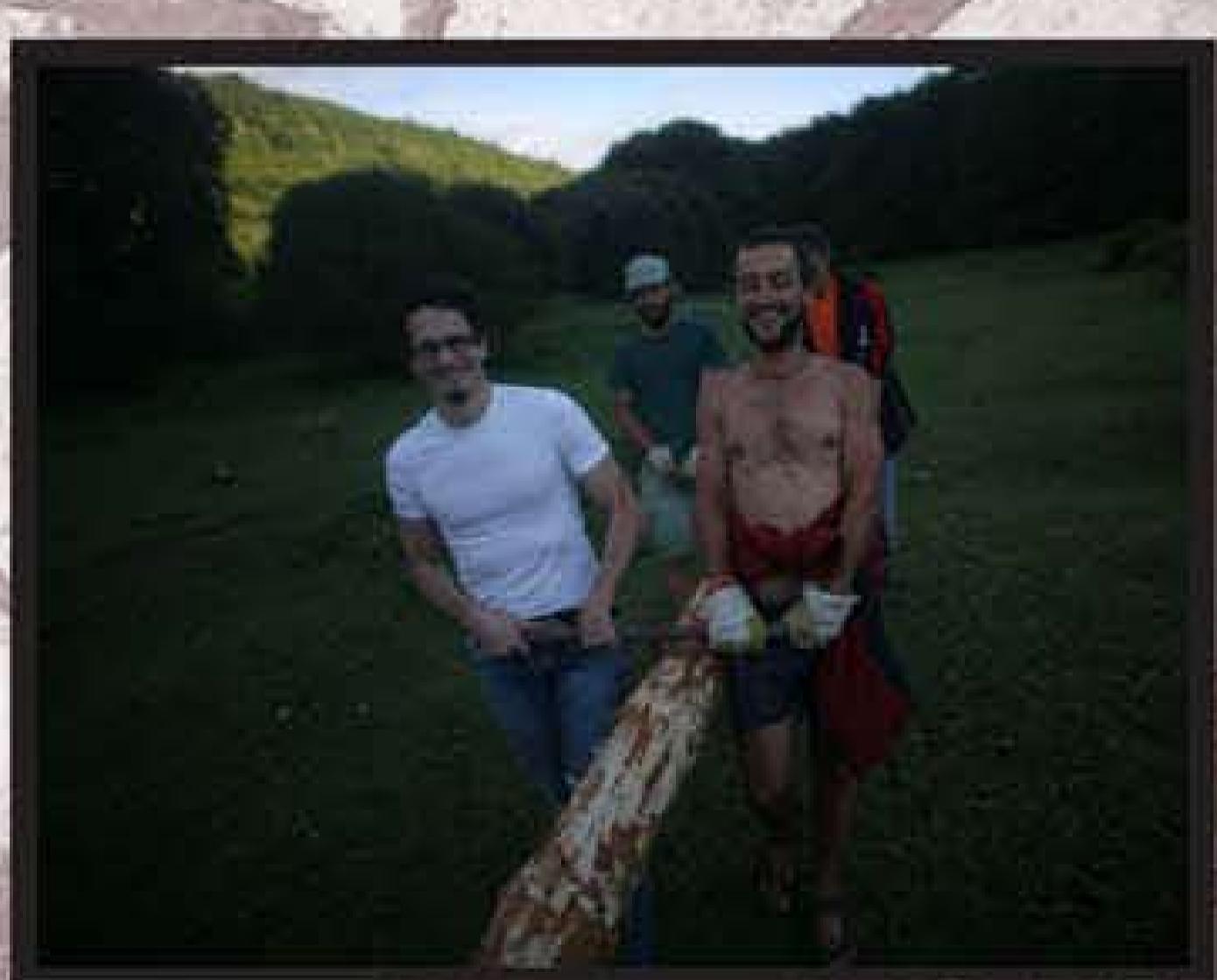
pripreme

kiša

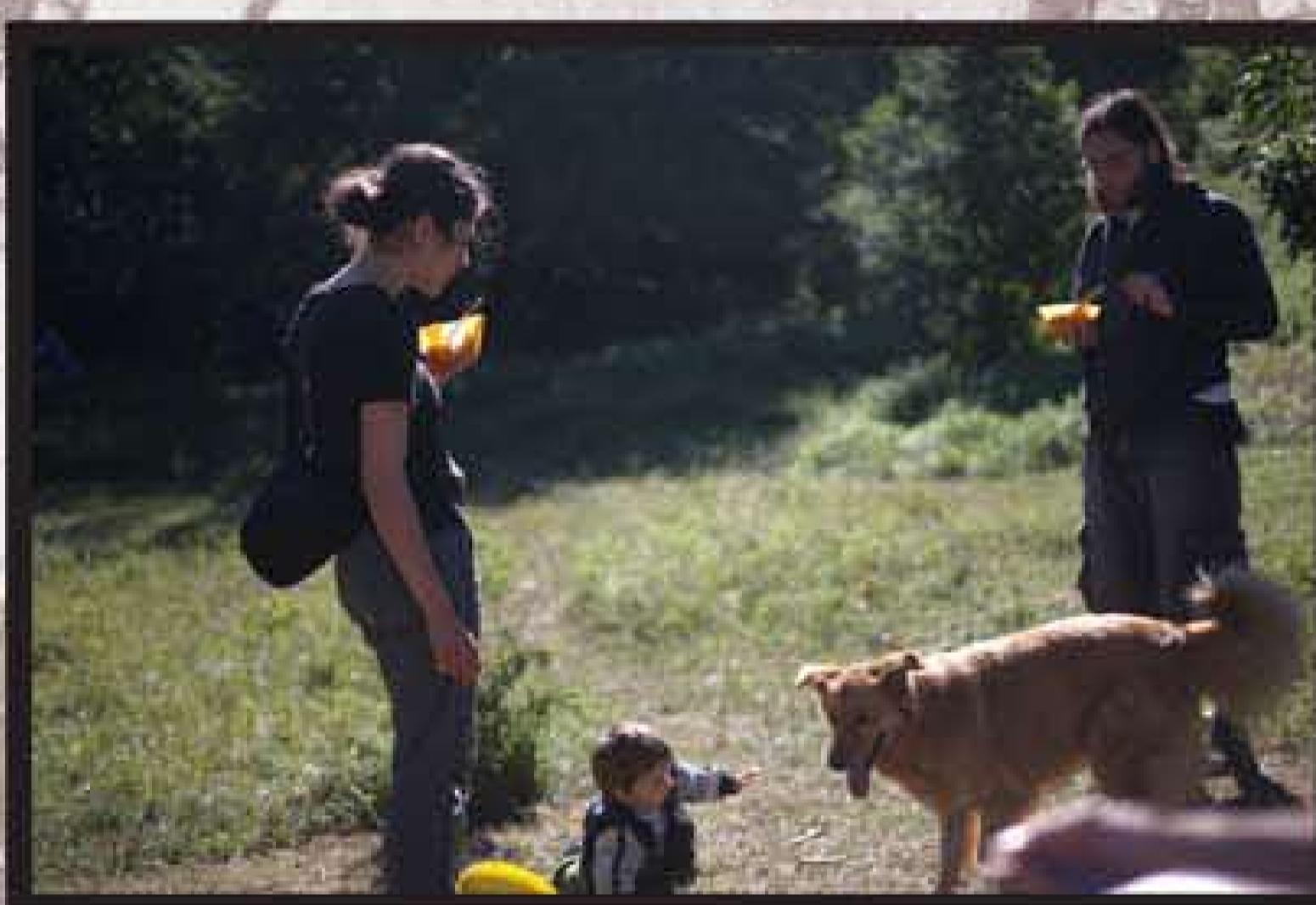
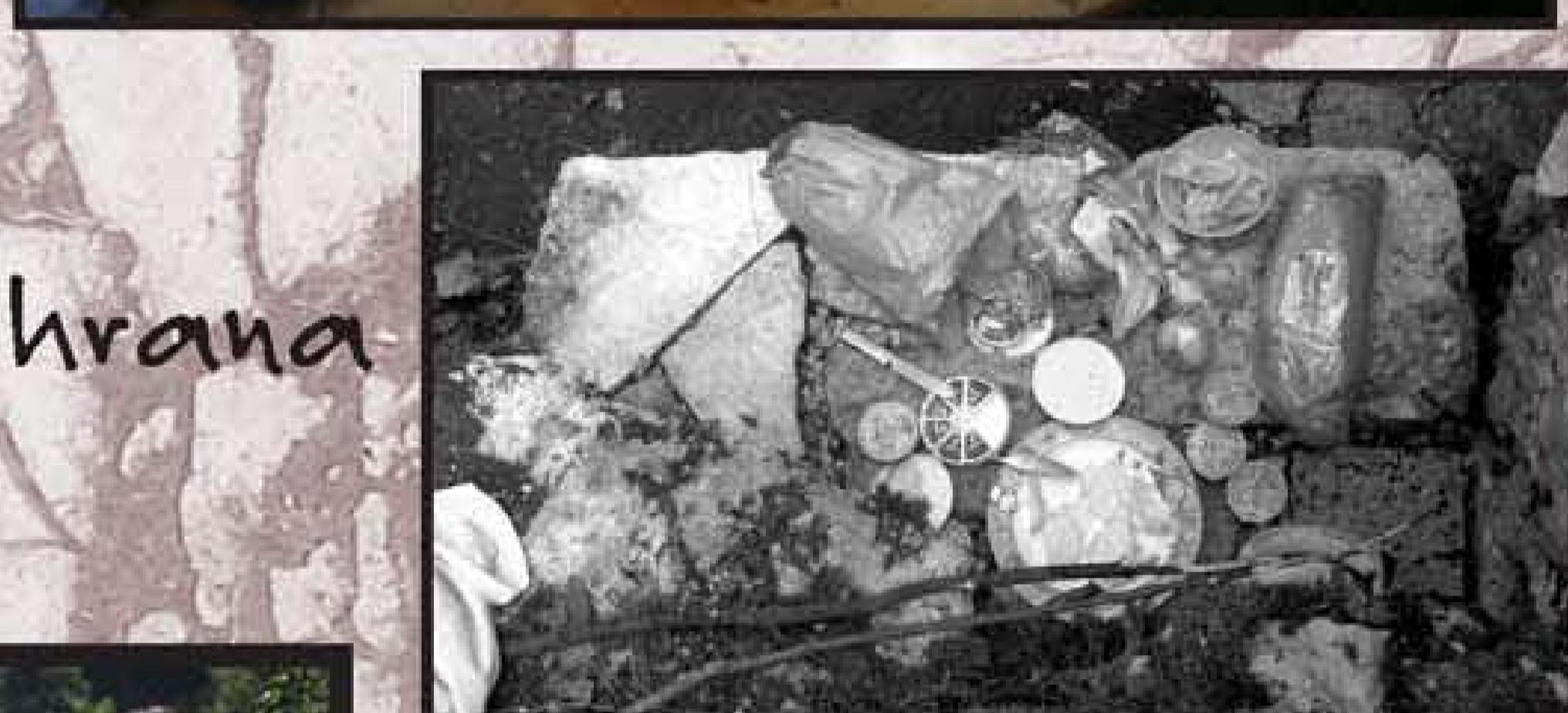
sjeka

kramp & motika

petrebišća 2010.

radionica suhozida

zabava

petrebišća 2010.

radionica suhozida

koncept, grafičko oblikovanje i uređenje tekstova:

Ilustracije:

suradnici na tekstovima:

Mirko Renić, Jadran Kole, Filip Šrajer

fotografije: Denis Letić, Domagoj Blažević, Miran Krizmanić, Jadran Kole,

Berislav Horvatić, Grga Frangješ, Filip Šrajer, Damir Krizmanić, Križe

Hisak:

GRADA DRAGODID d.o.o. za prostorno uređenje i zaštitu okoliša

GRADA DRAGODID, 2011.

Grga Frangješ

Filip Šrajer

Mirko Renić, Jadran Kole, Filip Šrajer

Domagoj Blažević, Miran Krizmanić, Jadran Kole,

Berislav Horvatić, Grga Frangješ, Filip Šrajer, Damir Krizmanić, Križe

Hisak:

GRADA DRAGODID d.o.o. za prostorno uređenje i zaštitu okoliša

GRADA DRAGODID, 2011.